

Tanos Márton

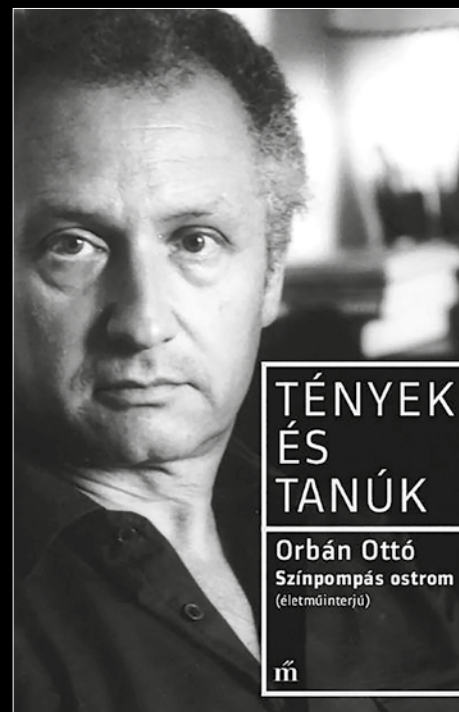
Az élet alig elviselhető abszurditása

(A *Színpompás ostrom lángoló házakkal* című Orbán Ottó életműinterjú-kötetről)

Színpompás ostrom lángoló házakkal – furcsa hatással lehet ez a szembe-szőkő belső ellentmondással terhelt cím arra az olvasóra, aki először veszi kezébe az Orbán Ottó életműinterjút tartalmazó kötetet, mely a Magvető Kiadó Tények és Tanúk sorozatának új részeként jelent meg. A költő vallo-másába belemerülve azonban mindinkább érthetővé válik, hogy a címhez hasonló paradox élmények, tapasztalatok gyermekkorától kezdve végig-kísérték Orbán Ottó életútját. Ezen élményanyagról, a költő életének bő öt évtizedéről ad számot a kötet törzsét jelentő, tíz alkalmat fölölölő – 1987. november 26. és 1988. március 8. között rögzített – interjúsorozat, melynek során beszélgetőtársa Kabdebó Lóránt irodalomtörténész volt. Kabdebó, a költő életútjának jó ismerőjeként, jellemzően a háttérbe húzódva, de érzé-kenyen vezette a beszélgetés fonalát, annak érdekében, hogy mindenki számára kirajzolódhasson a szerző által bejárt szellemi és fizikai értelem-ben vett út, mely Orbán Ottó világlátását, poétikáját formálta.

Miközben a szerző minden tekintetben „regényes” életrajzával ismerke-dünk, azt tapasztalhatjuk, hogy a szerkesztett szöveg szerencsésen meg-tartotta – amennyire csak megtarthatta – az élőbeszéd dinamikáját, annak bizonyos jellegzetességeit: a beszélgetés kanyarjainak spontaneitását, a sokszor familiáris fogalmazásmódot, ez pedig nagyban segíti az elmon-dottak átélhetőségét. Az életműinterjú alkalmain fizikailag csak Kabdebó és Orbán voltak jelen, de e spontaneitásnak köszönhetően az olvasó is odaképzelteti magát testetlen harmadikként a beszélgetőpartnerek mellé.

A beszélgetés – az alcím jelzi: életműinterjúról van szó – nagyjából kronologikusan halad előre, melynek végpontja a beszélgetés rugalmasan értett jelenébe fut; a személyes időgyenes bizonyos pontjai azonban egyszersmind határozottan körkörös, visszatérő jelleget is mutatnak, amikor is a költő, bizonyos sorsfordító életeseményei kapcsán, újból és újból ugyanazt a „mintázatot” látja visszatérni. E mintázatban a különböző szélsőséges mozzanatok, melyek látszatra kizárják egymást, együttesen jelennek meg; e sorsfordító helyzetekben tehát Orbán Ottó számára egy-szerre van jelen a tragikum és nevetség, egyszerre kumulálódnak a pozitív és negatív élettendenciák, létrehozva azt az alapvető hasadtságot, amely egyrészt – a költő visszatérő élménye – zsibbadt passzivitásra kárhoztatja az átélőt, de ennek ellenére – vagy épp ezért – azonban fokozott belső aktivitásra, önszemléletre is készíti. De nem csupán erre, hiszen Orbán bevallása szerint a rá jellemző önreflexív humort is saját történetének, történeteinek abszurditása fejlesztette ki benne; ez a fanyar, ironizáló hangnem pedig vallomásaiban újra és újra fölbukkan.

Nem véletlen, hogy jellemzőként gyakran merül föl Kafka neve az élet-történet kulcsfontosságú részleteinek taglalásánál. Ezen élethelyzetek kafkai jellemzői arra döbbsenhetik rá az olvasót, hogy a valóság szülte abszurditás néha – azaz Orbán életében kifejezetten sokszor – jóval erőteljesebb, meglepőbb lehet a képzelet létrehozta mesterséges abszurditásnál, ez pedig mind a történelem nagyobb léptékében, mind az egyén életének szintjén érvényesülhet. Megvilágító, ahogy egy ponton (egy apróság kapcsán) maga Orbán fogalmazza ezt meg, saját életére vonatkoztatva: „Szóval együtt megint az életben a kinn és a benn, a fönn és a lenn, szóval ez egy nagyon kedvező értelmiségi helyzet ahhoz, hogy az ember a saját helyzetét is lássa, meg hogy valamilyen tanulságot kapjon a maga életéhez is.” (263.) Nem csoda, hogy saját életrajza folyamatos nyersanyagot, inspirációt jelentett költészetéhez.

Úgy tűnhet, hogy a rapszodikus, hányattatott gyermek- és fiatalkor – melyet a háború megrázkódtatásai, az apa elvesztése, az „outsider”-lét korán megjelenő általános közérzete, a lehetetlen sorsfordulatok (mint a családi háttér változásai, vagy egyetemi felvételi körül kialakult nonszensz helyzet), később a zilált szerelmek tapasztalatai alakítottak – szinte szükségszerűen terelte Orbán Ottót a költői pályára. Vallomása révén azonban betekintést nyerhetünk mestereihez fűződő viszonyába is, akik nemcsak ízlésének alakításában játszottak fontos szerepet, hanem tevőlegesen is hozzájárultak ahhoz, hogy elsajátíthassa a költészet mesterségbeli fogásait; említhetnénk másod-unokatestvérét s egyben első magyartanárát, Rákosi Zoltánt, aki ösztönös tanártehetségként biztatta diákjait versírásra. Mint ennek kapcsán Orbán megjegyzi, „Itt a pedagógia kínjában, és körülbelül húsz évvel azelőtt, mielőtt ezt módszeresen kitálaták volna, Zoli fölaltalta a művészetterápiát mint a háborús sebekből való kigyógyulásnak valamiféle lehetőségét.” (69.) Megemlékezik továbbá Keresztury Dezsőről, akitől zsenéi alapján az első tapintatos, ám szakszerű kritikákat kapta, Nemes Nagy Ágnesről, akivel bár viszonyuk évekig kritikus és félreértésekkel terhelt volt, de ez Orbán tiszteletét és szeretetét nem befolyásolta, és Pilinszkyről, akivel baráti viszonyt ápolt. Azonban akkor, ha az idősebb pályatársak hatásáról van szó, nem feledkezhetünk el András Lászlóval ápolt barátságáról sem, melynek köszönhetően fordítóként elmélyült ismeretségbe kerülhetett az angol és a spanyol nyelvű költészetel, az újabb hatásokat eredményesen olvasztva bele saját szövegvilágába.

De a szerző megemlékezéséből szinte szemtanúi lehetünk egyúttal egy új költő-, vagy tágabban véve művésznemzedék kiforrásának is. E folyamat színterét, a Nyugat időszakához hasonlóan, a különböző kávéházak (mint az Erzsike presszó, a Belvárosi Kávéház, a Hungária Kávéház, vagy a Metropolisz) asztalai jelentették. Orbán az interjú készülte idején így látta ennek geneziséjét: „[...] kezdtünk összeverődni ebben a nagy elvesztettségben meg reménytelenségben: az ösztönös akolmeleg keresése és a társalgással elűtött idő, meg közben valami reménykeresés is” hajtotta őket. (192.) De az még fontosabbnak tűnik, hogy egy fiatal művészekből, értelmiségiekből álló heterogén, és főként informális alapon szerveződő csoport közegében valahogy ki tudott alakulni az az alapvető közös eszmei, hozzáállásbeli nevező, mely képes együvé kovácsolni különböző elvek mentén alkotó és gondolkodó öntudatos és fiatal embereket: e fórum „Nem akarta folytatni az egész magyar szellemi életet megosztó, és amire mi naivan azt hittük, hogy eltűnőben lévő, népies-urbánus ellentét”. (202.) Végigkövethetjük tehát, egy új generáció hogy küzd ki, teremti

meg a saját helyét a kortárs irodalom és művészet világában, de azt is, hogy működött egyszersmind pszichológiai védőernyőként a '60-as évek komor világa ellen.

Orbán Ottó, amennyiben az költészetével is szervesen összefügg, bepillantást enged valamelyest magánéletébe is. Házasságáról például a következőképp vall: „A másik élménykör [a háború mellett – T. M.], azt kell mondanom, hogy a házasságom lett, és mindaz, ami eköré rakódott az évek során” (247.), felülírva azt az általános sztereotípiát, mely szerint a családi élet és a művészlét egymást kizáró életformák lennének.

A Kabdebó által rögzített szöveg tehát éppúgy forrásként szolgálhat a költő életével, mint a háború utáni irodalmi élet viszonyaival ismerkedőknek; azonban tény, hogy a '88 márciusában lezárult interjúorozat anyaga értelemszerűen csak a beszélgetés jelenéig terjedő időszakot ölelheti föl, míg a költői pálya még mintegy másfél évtizeddel tovább tartott. Ennek köszönhető, hogy függelékben, a kötet lezárásaként, egy másik, Váradi Júlia által készített rövid interjú is újból közlésre került, mely nem sokkal a költő halála előtt jelent meg a Magyar Narancs hasábjain (*A szabadság íze*, 2000/6. szám). E szöveg újraközlése egyfelől érthető döntés volt, hiszen valamelyest enyhíti az életműinterjú lezárulta és a költő halálának időpontja között tátongó időbeli űrt, másfelől azonban Orbán életpályája utolsó szakaszának áttekintésére aligha alkalmas; jellegéből, eredeti céljából fakadóan pedig kevésbé illeszkedik, nem is illeszkedhet bele abba a tíz alkalomból szépen kirajzolódó ívbe, mely stílszerűen egy Orbán Ottó-i paradoxon formájában zárul. A költő (a világ számos pontját érintő) utazásainak végső tapasztalatait sűríti szikrázóan ironikus aforizmába – de ennek ontológiai tanulsága egy életút felől olvasva is tökéletesen megállja a helyét: „Egyszer levélben írtam Amerikából, és, azt hiszem, ez foglalja össze azt a tanulságot, amire ennyi utazás után jutottam, hogy én nem azért gondolom azt, amit gondolok, mert egy szerencsétlen magyar vagyok – hála a jó Istennek, erre rájöhettem –, legföljebb azért vagyok egy szerencsétlen magyar, mert azt gondolom, amit.” (293.)

(*Magvető Kiadó*, 2016)